

REGERINGSKANSLIET

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Somalia 2002**1. Sammanfattning**

Situationen i Somalia är fortsatt mycket allvarlig. Politiskt våld och utbredd kriminalitet förekommer i stora delar av landet. Internflyktingar och olika minoritetsgrupper är särskilt utsatta. I lägren för internflyktingar blir kvinnor och barn ofta utsatta för kränkningar i form av t ex våldtäkter och stölder. Det finns alltså inget nationellt rättssystem. Dödsstraff och godtyckliga arresteringar förekommer. Sedvanerätt och shariarätten är överordnad mänskliga rättigheter, vilket i många fall resulterar i straffrihet för brott mot mänskliga rättigheter. Våld mot, och kidnappningar av, hjälparbetare för FN och olika enskilda organisationer fortsätter att utgöra ett stort problem. Det saknas kunskap i stor omfattning om mänskliga rättigheter och behovet av utbildning är därför stort.

En förutsättning för ökad respekt för de mänskliga rättigheterna är att fred och stabilitet etableras i Somalia. En försoningskonferens inleddes i Eldoret, Kenya, den 15 oktober 2002. Den första fasen av förhandlingarna avslutades den 27 oktober i och med undertecknandet av en deklaration om eld-upphör och en struktur för försoningsprocessen. Förhandlingarna fortsätter.

2. Ratifikationsläget

Somalia har ratificerat följande internationella instrument:

- konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter
- det fakultativa protokollet till konventionen om civila och politiska rättigheter
- konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter
- konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering
- konventionen mot tortyr

MR-kommissionens särskilde rapportör för Somalia, Dr Ghanim Alnajjar, besökte i slutet av augusti i år Somaliland och Puntland för samtal med bl a de lokala administrationerna. Bägge administrationerna hade accepterat att

upprätta oberoende MR-kommissioner. FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter, UNHCHR, öppnade ett kontor för Somalia i oktober 1999. Kontoret, som alltjämt är placerat i Nairobi, har under året fortsatt sitt arbete. Kontorets arbete syftar dels till att uppmärksamma mänskliga rättigheter i FN:s olika program och projekt i Somalia och dels till att stödja UNDP i dess program och projekt på rättsområdet.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Politiskt våld och en utbredd kriminalitet förekommer i stora delar av landet. Besvärligast är situationen i södra Somalia. I strider mellan olika milisgrupper i de södra delarna av landet kränks regelbundet rätten till liv och kroppslig integritet i form av dödsoffer och svårt skadade bland såväl stridande som civila. Grov kriminalitet utförd av milisgrupper och beväpnade ungdomsgäng är en del av vardagen. Även om många civila dödades som ett resultat av strider mellan olika milisgrupper så var politiskt motiverade utomrättsliga mord ovanligt.

Förhållandena i fängelserna är mycket besvärliga. Antalet fångar överskrider kraftigt den planerade kapaciteten. Barn förvaras många gånger i samma cell som vuxna. Den hygieniska situationen är en konstant hälsorisk.

Den nationella övergångsstadgan förbjuder användning av tortyr. Detsamma gör "Somalilands" konstitution. Stadgan för Puntland föreskriver att ingen person skall utsättas för tortyr med undantag för de fall en dom härpå har utfärdats av en islamsk domstol i enlighet med islams lag. Rapporter om tortyr förekommer dock och det finns förmodligen ett ganska stort mörkertal.

4. Dödsstraff

Rapporter om att shariadomstolarna utdömer dödsstraff förekommer. Nämnda domstolar dömer bl a sexuellt otrogna och personer som konverterar från islam till en annan tro till stening. Det finns dock uppgifter som tyder på att shariadomstolarna inte verkställer domarna i den utsträckning som varit fallet tidigare.

5. Rättssäkerheten

Det finns alltjämt inget nationellt rättssystem i Somalia. Domstolarna stödjer sig i sin rättstillämpning på en kombination av sedvanerätt, shariarätt och brottsbalken från Siad Barres regim. Sedvanerätten spelar en stor roll i vilken klanråden beslutar om påföljden för begångna brott. Många gånger ställer det egna klanrådet upp för den som befunnits skyldig till ett brott. Detta innebär att det klanråd som den skyldige tillhör betalar ersättning till det klanråd som den drabbade tillhör. Denna trygghet för individen som en klan tillhörighet medför åtnjuts emellertid endast i mycket ringa utsträckning av internflyktingar

och vissa minoritetsgrupper, t ex bantas och tomal. De klanbaserade islamiska shariarättsdomstolarna finns spridda över hela landet.

Under 2001 beslutade övergångsregeringen att nationalisera shariadomstolarna i Mogadishu och domarna överfördes till ett traditionellt domstolsväsende under det nyinrättade justitieministeriet.

Rätten till juridiskt biträde och rätten att överklaga en dom i första instans existerar inte i de delar av landet som tillämpar sedvanerätt eller den sharia-rättsliga lagstiftningen.

6. Personlig frihet

Både milisgrupper och rena banditgång ägnar sig åt godtyckliga arresteringar i södra Somalia. Även i Somaliland och Puntland har godtyckliga arresteringar förekommit. I slutet av augusti arresterades fem personer i Bosasso – däribland en svensk medborgare av somaliskt ursprung som arbetade aktivt för en lokal organisation för mänskliga rättigheter – anklagade för att söka framkalla en negativ syn hos befolkningen gentemot regeringen. Politiska motiv låg sannolikt bakom arresteringarna. Samtliga frigavs några dagar senare.

Väld mot, och kidnappningar av, hjälparbetare för FN och olika enskilda organisationer utförda av olika milisgrupper har fortsatt att utgöra ett stort problem i centrala och södra Somalia. Den 5 augusti kidnappades t ex en FN-anställd (FAO) i Mogadishu. Han frisläpptes en dryg vecka senare. En schweizisk hjälparbetare mördades i slutet av februari i Merka.

Sjöröveri har fortsatt att vara ett problem, t ex kidnappades ett fartyg utanför den nordöstra kusten av Somalia i början av augusti.

7. Strafffrihet

Sedvanerätten och shariarätten är överordnat mänskliga rättigheter, vilket i många fall resulterar i strafffrihet för brott mot de mänskliga rättigheterna. Strafffrihet förekommer även vid brott som riktas mot utländsk personal samt marginaliserade grupper som faller utanför klansystemets relativa trygghet. Med få undantag har personer som kidnappat eller mördat utlänningar fortsatt leva i frihet trots att lokala myndigheter uppenbarligen haft kännedom om både deras handlingar och var de vistas. Brott och övergrepp mot kvinnor och barn, i den mån de tas upp av klanråden eller shariadomstolarna, leder ofta till strafflöshet för förövaren.

Från särskilt Somalilands sida har man efterlyst en utredning av de massgravar som återfunnits i Hargeisa och som uppges vara ett resultat av Siad Barre-regimens framfart i slutet av 1980-talet.

8. Yttrande- och mediafrihet mm

De flesta somalier lyssnar på radio, i första hand på BBC:s somalispråkiga sändningar. De större fraktionsledarna i Mogadishu och myndigheterna i Somaliland har egna små radiostationer. I Somaliland är det inte tillåtet att starta privata radiostationer.

En liten del av invånarna i bl a Mogadishu, Hargeisa och Garowe kan läsa lokala, enkla, fotokopierade dagliga tidningar/nyhetsblad, vilka ges ut med viss regelbundenhet. Dessa har ofta en bindning till någon av de dominerande milisgrupperna men de kan även ha en viss självständighet och vara uttalat kritiska mot milisledarna. Vissa nyhetsblad kan beskrivas som religiöst oberoende medan andra har en uttalat islamsk hållning. I Somaliland finns det två oberoende dagliga tidningar, en veckotidning på engelska och en daglig regeringstrogen tidning.

Den nationella övergångsstadgan som antogs i juli 2000 föreskriver yttrande- och mediafrihet. Detsamma gör den nya konstitutionen i Somaliland. Även Puntlands stadga föreskriver yttrandefrihet under förutsättning att gällande lagar följs.

Yttrande- och mediafriheten hämmas både av de lokala ledarnas motstånd mot kritisk rapportering och den bristande kompetensen och självcensuren hos de journalister som sammanställer de dagliga tidningarna/nyhetsbladen. I Puntland stängde myndigheterna i maj en privatägd radiostation med hänvisning till att den uppmanade till våldsanvändning. I augusti förbjöds vidare två lokala BBC-journalister att verka i Puntland då det uppgavs ägna sig åt politisk verksamhet och för att inte vara objektiva i sin rapportering.

Det förekommer godtyckliga arresteringar och trakasserier av journalister i alla delar av landet, inklusive Somaliland och Puntland. I augusti dömde t.ex. en domstol i Hargeisa en journalist till fyra månaders fängelse för att ha rapporterat felaktigt från presidentens besök i Djibouti. Han frigavs dock innan han hade avtjänat sitt straff.

Rätten till organisations- och mötesfrihet respekteras inte, framför allt i södra Somalia. Även om somaliska medborgare i teorin har rätt till mötesfrihet så begränsar den akuta säkerhetssituation denna rätt på många platser i landet. I Somaliland är emellertid situation bättre än på andra platser i Somalia.

Den nationella övergångsstadgan föreskriver att islam är den nationella religionen. Vissa begränsningar för utövande av andra religioner existerar. Det rapporteras bl a om protester från moskéer mot kristna missionärers verksamhet. Det finns ett litet antal kristna i landet som generellt håller en låg profil.

9. De politiska institutionerna

I juli 2000 antog den nationella försoningskonferensen i Arta en treårig övergångsstadga och en övergångsregering och ett parlament valdes. De regionala administrationerna i Somaliland och Puntland deltog dock inte konferensen och erkände därför inte heller resultatet av densamma. Samma position intog flera av de i Mogadishu baserade milisledarna. Övergångsregeringen har inte lyckats etablera någon kontroll över södra och centrala Somalia. De militära sammandrabbningarna har fortsatt. De nationella försoningsansträngningarna har under hösten 2002 intensifierats under ledning av Kenyas särskilde sändebud för Somalia, Elijah Wasike Mwangale. En försoningskonferens inleddes i Eldoret, Kenya, den 15 oktober. Alla parter utom Somaliland deltar. Konferensen resulterade den 27 oktober i under-
ecknandet av en deklaration om eld-upphör och vissa principer för försoningsprocessen, t. ex. om en federal maktstruktur med decentralisering som en integrerad del. Förhandlingarna fortsätter.

Den 31 maj 2001 genomfördes en folkomröstning om ett förslag till ny konstitution för Somaliland. Konstitutionen antogs och den nu bortgångne "presidenten" Egal uppmanade som en följd härav det internationella samfundet att erkänna "Somaliland" som en självständig stat. Ingen stat har emellertid hörsammat denna begäran. Övergångsprocessen från ett klanbaserat politiskt system till ett flerpartisystem fortsätter. Lokala val planeras att hållas den 15 december 2002. "Presidentens" mandatperiod löper ut i februari 2003 och presidentval måste hållas senast en månad före detta datum.

I nordöstra Somalia, Puntland, förvärrades situationen i slutet av 2001. Den konstitutionella konferensen avslutades den 14 november med att Puntlands övergångsförfattning förlängdes med ytterligare en treårsperiod och Jama Ali Jama utnämndes till ny president. Den tidigare presidenten Abdullahi Yusuf förklarade emellertid att han inte accepterade utnämningen av Jama. Motsättningarna resulterade i väpnade sammandrabbningar och ett försämrat läge vad gäller mänskliga rättigheter. Yusuf återtog kontrollen i mitten av maj och för närvarande är det återigen relativt stabilt i Puntland.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Varken övergångsregeringen i Mogadishu eller administrationerna i Somaliland och Puntland genomför någon organiserad granskning och uppföljning av arbetsförhållandena. Strafflagen från Barre-regimen förbjuder tvångsarbete. Lokala miliser tvingar dock i flera fall olika minoritetsgrupper att arbeta på bananplantager utan kompensation. Barnarbete förekommer. Bristen på utbildningsmöjligheter och det svåra ekonomiska läget bidrar till förekomsten av barnarbete.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Det långa inbördeskriget har i princip slagit ut den sjukvård som fanns i södra och centrala Somalia. Barndödligheten är mycket hög. 125 av 1000 spädbarn avlider och 211 av 1000 barn avlider innan de når 5 års ålder.

Livsmedelsproduktionen har drabbats hårt av det instabila läget i landet, av torka och översvämningar och av ständiga omflyttningar av människor i syfte att söka skydd på en tryggare plats.

Vattenförsörjningssystem och sanitetsanläggningar har förstörts. Enligt UNICEF:s beräkningar har endast 31% av befolkningen tillgång till rent dricksvatten.

12. Rätten till utbildning

Även utbildningssektorn har drabbats mycket hårt av det långa inbördeskriget. Enligt UNICEF:s uppgifter påbörjar mindre än 20 % av alla barn grundskoleutbildning och endast var femte elev når femte klass. Totalt 25 % av de vuxna somalierna är läs- och skrivkunniga. För de vuxna kvinnorna är siffran så låg som 14 %. Kvalitén på utbildningen är mycket dålig. Bristen på utbildade lärare är stor och skolorna har mycket begränsade tekniska och finansiella resurser.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

Det långvariga instabila läget i landet har medfört att många människor har tvingats på flykt. Bostäder, arbetsplatser och skolor har förstörts. Arbetslöshet och/eller undersysselsättning är mycket vanlig i stora delar av landet. Torka och översvämningar har skapat återkommande behov av humanitär hjälp. Situationen är särskilt svår för internflyktingar och minoritetsgrupper, vilka inte kan lita på det traditionella biståndet från den egna klanen.

OLIKA GRUPPERS SITUATION

14. Kvinnans ställning

Livet för somaliska kvinnor och unga flickor präglas och regleras av sedvänjor och islam. Något skydd mot könsdiskriminering har aldrig funnits. Kvinnorna är i hög utsträckning hänvisade till arbete i hemmen. Få kvinnor har givits möjlighet att delta i arbete inom offentliga funktioner. Kvinnor är kraftigt underrepresenterade i de politiska församlingarna. Kvinnlig könsstympning genomförs över hela Somalia. Enligt samstämmiga uppgifter utsätts 98 procent av alla flickor för detta övergrepp. I stor utsträckning rör det sig om den grövsta, s k faraoniska, formen av könsstympning. Många flickor avlider i samband med ingreppen. Allt fler somaliska kvinnor engagerar sig nu för att utrota könsstympning. Sedvänjan är dock djupt rotad och några snabba förändringar är inte att vänta. Den somaliska kvinnan ingår ofta äktenskap i unga år. I Somalia förekommer månggifte i enlighet med islam. Män tillåts ha upp till fyra hustrur. Sexuell otrohet är ej accepterat och straffas enligt sharilagarna. Aborter är inte

formellt accepterade men förekommer i illegal form över hela landet. Våld inom hemmet mot kvinnor rapporteras vidare vara ett stort problem, som myndigheterna hittills ej har vidtagit åtgärder mot.

15. Barnets rättigheter

Somalia har ej ratificerat barnkonventionen eller dess tilläggsprotokoll. Barnen har på olika sätt påverkats av inbördeskriget. Barn används i stor utsträckning av alla många milisgrupper i väpnade attacker. Många barn deltar även i olika banditgång.

Barnarbete förekommer över hela Somalia, främst i hemmen och med boskap. Det är inte känt att barn i Somalia i någon större omfattning skulle vara särskilt utsatta för sexuell exploatering. I takt med att prostitutionen befaras öka kan dock detta medföra att även barn utnyttjas sexuellt. Särskilt barn från minoriteter och marginaliserade grupper som bantus kan då vara särskilt sårbara. Dessutom rapporteras om tiotusentals barn som lever borta från sina hem och utan vårdnadshavare, ofta i områden med många internflyktingar och i extrem fattigdom. Ytterligare tusentals barn lever på gatorna i städerna, hundratal barn finns på hem för föräldralösa barn och ett okänt antal barn med fysiska och/eller mentala handikapp lever utan särskilt stöd. Barn som begår brott placeras ofta i fängelser med vuxna då det saknas särskilda ungdomsfängelser.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Ungefär 80 procent av Somalias befolkning har en gemensam etnisk bakgrund och religion. Den största minoritetsgruppen är Bantu-folket som härstammar från de slavar som fördes till landet för flera hundra år sedan. De olika minoritetsgrupperna diskrimineras i många fall av den dominerade klanen i området och utesluts ofta från deltagande i beslutande församlingar och tillträde till offentliga arbeten. Många, främst Bantu-folket, utsätts för tvångsarbete.

17. Homosexuellas situation

Traditionellt är homosexuella inte accepterade i det somaliska samhället. Detta medför att homosexuella par inte öppet visar sina känslor för varandra. Det rapporteras att ett fåtal fall av homosexuella par har fängslats som följd av sin sexuella läggning.

18. Flyktingars rättigheter

Det finns ingen lagstiftning i Somalia som reglerar asylrätten. Det finns några tiotusentals flyktingar från Etiopien och ett mindre antal från Djibouti och Yemen. Det finns vidare uppskattningsvis 320.000 internflyktingar i Somalia som följd av det instabila läget i framför allt de södra delarna av landet. Men även de militära sammandrabbningarna i Puntland under året har medfört att

ytterligare personer har tvingats fly sina hem för att ta skydd på andra platser i denna del i Somalia. Förhållandena var särskilt svåra i lägre delar runt Bossaso. Flyktingar, och särskilt internflyktingar, är generellt marginaliserade och sårbara då de ej omfattas av det relativa skydd som den ena klanen kan ge. Uppskattningsvis finns det drygt 500.000 somaliska flyktingar i grannländerna, framför allt i Etiopien och Kenya.

19. Funktionshinderades situation

I det somaliska samhället finns inga offentliga stödåtgärder för funktionshinderade. Det finns emellertid flera lokala enskilda organisationer som ger visst stöd till handikappade.

ÖVRIGT

20. Oberoende organisationer för mänskliga rättigheter

Både Amnesty International och Human Rights Watch rapporterar regelbundet om situationen rörande mänskliga rättigheter i Somalia. Det finns även lokala organisationer som arbetar för mänskliga rättigheter på olika platser i landet. Flertalet av dem saknar nödvändiga resurser och kunskap om hur rapporter om överträdelser mot de mänskliga rättigheterna bör dokumenteras. Den mest välkända är förmodligen den i Mogadishu baserade Dr Ismail Jimales "Human Rights Centre", som erhåller finansiellt stöd från Nederländerna. Dr Jimales organisation har bl a noga granskat MR-situationen och följt upp vissa ärenden inför shariadomstolarna.

21. Fältverksamhet och rådgivning på området avseende mänskliga rättigheter

Somalia har under många år varit föremål för omfattande humanitära insatser. MR-frågorna har länge fått stå tillbaka till förmån för akuta nödhjälpsinsatser och freds- och säkerhetsskapande åtgärder. I oktober 1999 öppnade dock FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter, UNHCHR, ett kontor för Somalia, som tills vidare är placerat i Nairobi. Huvudsyftet för kontoret är att stärka berörda regionala FN-organs arbete beträffande mänskliga rättigheter samt stödja fristående enskilda organisationers arbete inom området. Kontoret syftar även till att stärka kapaciteten hos lokala myndigheters polisiära och rättsvårdande insatser.

FN:s utvecklingsprogram, UNDP, driver med bl a svenska medel insatser för mänskliga rättigheter inom dess "Somalia Civil Protection Programme". Programmet som är lokaliserat till "Puntland" syftar främst till att förbättra rättsväsendet i området. Övriga delar av programmet omfattar demobilisering och reintegrering av före detta milisstyrkor samt minröjning.